

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Betreft Bint. Bint van Bordewijk Modernistisch bekeken

van Luxemburg - Albers, A.E.M.

Publication date
2002

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Luxemburg - Albers, A. E. M. (2002). *Betreft Bint. Bint van Bordewijk Modernistisch bekeken*. in eigen beheer.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Inleiding

Dit proefschrift bied ik aan in de vorm van een monografie over *Bint* van F. Bordewijk, naar mijn inzicht een modernistische, en wel de eerste succesvolle Nederlandse modernistische roman.

Om mijn inzicht reliëf te geven zal elk hoofdstuk een onderzoek naar een aspect van de roman presenteren, steeds vanuit een ander theoretisch gezichtspunt en met een andere methode. Daarbij is het mede mijn oogmerk zo nodig commentaar te leveren op de gebruikte theorie en methode, en bij te dragen aan de discussie over het instrumentarium van de geesteswetenschappen. Vooral wil ik zo een bijdrage leveren aan het onderzoek van een klassiek werk uit de Nederlandse letterkunde en eer betonen aan dit werk en zijn auteur.

Het proefschrift begint met een preambule, een door Bordewijk herhaaldelijk gebruikte tekstvorm. Deze betreft de novelle *Keizerrijk* uit de bundel *De wingerdrank* uit 1937. Ik onderzoek hierin, mede naar aanleiding van een uitspraak van Frans Kellendonk over de inhoud van de verhaalwereld van Bordewijk, of en zo ja hoe Bordewijk in deze novelle wensdromen en angsten gestalte geeft. Ik doe dit met behulp van de psychomachische leeswijze, geïnitieerd door Michel Dupuis in 1975 en uitgewerkt door Dorian Cumps in zijn dissertatie uit 1998. De bedoeling van deze wandeling vooraf is, algemeen inzicht te winnen in een aspect van Bordewijks vertelwijze en in de aard van sommige hoofdpersonages in zijn verhaalwereld, een aspect dat wortelt in Bordewijks vroege jeugd in de Amsterdamse binnenstad. Ik ben van mening dat angst voor lichamelijkeheid en de relatie tot de vrouw de problematiek uitmaakt van veel modernistisch werk en dat de verborgen wijze waarop Bordewijk die in dit verhaal gestalte geeft, kenmerkend is voor zijn modernistisch vertellen. Ook in *Bint*. Het onderzoek naar de juistheid van deze opvatting volgt in hoofdstuk zes en krijgt een vervolg in hoofdstuk zeven.

Het volgende onderzoek, hoofdstuk twee, begint met een beschrijving van de plaats die Bordewijk en *Bint* respectievelijk als modernist en modernistisch gekregen hebben in de recente geschiedschrijving, door Anbeek in *Geschiedenis van de Nederlandse*

literatuur 1885-1985, in *Nederlandse Literatuur een geschiedenis* uit 1993 en in *Literatuur en moderniteit in Nederland* van Frans Ruiter en Wilbert Smulders uit 1996, vooral met het oogmerk te bezien of en zo ja in hoeverre de plaats die *Bint* door deze geschiedschrijving is toegewezen wijziging of aanvulling behoeft. Een onderzoek naar het gebruik van de term 'modernisme' mondt uit in een uiteenzetting hoe en waarom ik de term zal gebruiken: net als Anbeek en Anten, in overeenstemming met de opvattingen van Theo van Doesburg zoals gepropageerd in *De Stijl*.

In hoofdstuk drie volgt een selectief overzicht van de receptie van *Bint* in de dagbladkritiek en de kritiek in de algemeen culturele tijdschriften tot aan Bordewijks dood in 1965 en in de wetenschappelijke kritiek daarna, met het oog op de moderniteit van de roman. De belangrijkste leeswijzen, argumentatie en discussies zullen met de resultaten van mijn vorige twee hoofdstukken dienen als achtergrond waartegen ik in de volgende hoofdstukken mijn lezing van *Bint* zal presenteren.

Hoofdstuk vier bevat een close-reading van het eerste hoofdstuk. Na een korte beschouwing over de methode van close-reading lees ik het eerste hoofdstuk van de roman volgens deze methode met als doel aan te tonen op welke wijzen in de roman met de traditie wordt gebroken en welke lijnen zo voor de lezer worden uitgezet.

In hoofdstuk vijf wordt in een mimetische lezing de vraag naar de pedagogiek van directeur Bint beantwoord in het licht van de maatschappelijke omstandigheden van de jaren dertig en de discussies over opvoeding en over het onderwijs in die dagen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de toespraken van directeur Bint, van publicaties uit de vroege jaren dertig van de hoogleraren pedagogiek Gunning en Kohnstamm, de socialistische voorman Koos Vorrink en de jurist en tuchtrechtsdeskundige De Bie; daarnaast vooral van de dissertatie uit 1998 van Saskia Grotenhuis over de discussie over het middelbaar onderwijs in Nederland tussen 1900 en 1970.

In hoofdstuk zes wordt de rol onderzocht van de vrouwelijke personages in de roman, hoe ze worden geïntroduceerd, hoe ze zijn

georganiseerd en welke functie zij vervullen. Hierbij wordt verband gelegd met de preambule en worden de consequenties onderzocht van een psychomachische leeswijze.

Met behulp van de theorie van Bakhtin worden in hoofdstuk zeven intertekstuele, intraculturele en interdiscursieve relaties van de roman besproken. Verwijzingen naar stromingen, naar literaire genres en vertelwijzen, naar relaties met schilderkunst en muziek, met individuele werken en verwijzingen naar boodschap en zending worden geïnventariseerd en op modernisme onderzocht. Daarbij wordt speciaal gebruik gemaakt van twee essays van Michel Dupuis over Bordewijk en *Blokken* uit 1976 en 1980, van de dissertaties van Hans Anten over Bordewijks poëtica en *Knorrende beesten* uit 1995, van Beat Kissling over Nietzsche als pedagoog uit 1992 en van Els Weyers uit 2000 over Nietzsche als verteller.

Hoofdstuk acht betreft de beeldspraak. Met behulp van de theorie van Paul Ricoeur zoals uiteengezet in *La métaphore vive* uit 1975 en *The Rule of Metaphor* uit 1978 worden de metaforen geïnventariseerd en geïnterpreteerd. In het licht van de resultaten van het onderzoek uit de eerdere hoofdstukken, wordt de theorie van Ricoeur aangepast, een plot beschreven en de wijze waarop deze modernistisch met behulp van de metaforen gestalte krijgt.

Tenslotte worden in een conclusie de resultaten van de onderzoeken gepresenteerd en de in de eerste hoofdstukken gestelde vragen beantwoord. In een kubistische benadering is dan steeds op een andere wijze een perspectief geopend op mogelijke betekenis van deze modernistische roman, als hommage aan de werkwijze van de auteur van *Bint*.

Verantwoording

De meeste hoofdstukken zijn meestal sterk gewijzigde en uitgebreide versies van eerder gepubliceerde artikelen. De preambule verscheen in sterk bekorte vorm in *Literatuur* 2, april 2001. De hoofdstukken twee, drie en vier zijn uitwerkingen van 'Wie of wat is Bint? Proeve van onderzoek naar thema en structuur in Bordewijks *Bint*', uit *Spektator* 19, nr.2 juni 1990. Hoofdstuk vijf verscheen als 'Directeur Bint in discussie over het onderwijs' in *Nederlandse*

letterkunde 4, november 1999. Hoofdstuk zes maakte in een eerdere vorm deel uit van *De canon onder vuur: Nederlandse literatuur tegendraads gelezen*, onder redactie van Ernst van Alphen en Maaïke Meijer uit 1991 onder dezelfde titel: 'Hoe Bordewijk de norm verstelt en de kinderen van de schaduw aan het licht treden. Vrouwen in *Bint*.' Hoofdstuk zeven maakt gebruik van 'Intertextualiteit in Bordewijks *Bint*', geschreven voor *De Nieuwe Taalgids* 36, nr.1, januari 1993. 'De metaforen van *Bint*; Bordewijk in gesprek met Nietzsche en Ricoeur' tenslotte, gepubliceerd in *Forum der letteren* 31, nr.4, 1990, vormt de basis voor hoofdstuk acht.